

PLUTEJI RANOKRŠĆANSKE CRKVE U GATIMA KOD OMIŠA

Jasna Jeličić Radonić

UDK 904: 726.591(497.13 OMIŠ)"04/05"

Izvorni: znanstveni rad

Jasna Jeličić Radonić

Regionalni zavod za zaštitu
spomenika kulture, Split

Autor analizira pluteje ranokršćanske crkve iz Gata u kontekstu ranobizantskih pluteja orijentalnih radionica s kraja 5. i početka 6. st., njihovih indirektnih uzora, te određuje njihovo mjesto u repertoaru kasnoantičke skulpture rimske provincije Dalmacije. S obzirom na izbor ornamentike, stil ukrašavanja i način izvedbe, vrlo visoke kvalitete, smatra da su gatački pluteji nastali u nekoj salonitanskoj radionici koja je mogla ostvariti svježa umjetnička strujanja u skulpturi Justinijanovog vremena. Upravo blizina glavnog grada omogućila je u Gatima gradnju centralno planirane crkve i opremu njenog prezbiterija izrazitim primjerima ranobizantske skulpture.

Ranokršćanska crkva u Gatima je izrazit primjer ranobizantskog graditeljstva Justinijanovog vremena. Centralno planirana građevina tipa tzv. »dvostruke ljske« potpuno se izdvaja u tipologiji kasnoantičke arhitekture rimske provincije Dalmacije, premda nosi obilježja svoga razdoblja. Ta njena osobitost odrazila se i na raznovrsnoj kamenoj plastici, koja također odaje svježa umjetnička strujanja zlatnog razdoblja kasne antike.¹

Bilo da se radi o novim vrstama dekorativne skulpture, odnosno o novom stilu ukrašavanja poznatih elemenata, gatačka plastika zauzima posebno mjesto u repertoaru kasnoantičke umjetnosti. U prvom redu to su brojni ulomci crkvenog namještaja, zatim arhitektonska skulptura i jedna sasvim posebna skupina koju tvore reljefi zidne oplatae.

¹ Stručnjaci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Splita proveli su zaštitna arheološka istraživanja i konzervatorske radove navedene crkve u periodu od 1983—1986. g. Nalazi nisu još objavljeni, osim dijela skulpture, v. *J. Jeličić*, Ikonografija ranokršćanske lunete iz Gata, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 25, Split 1985, 5—20.

Unutar te osnovne podjele navedenih grupa gatačke skulpture mogu se promatrati pojedine cjeline, analizirati njihovi elementi i utjecaji, pojasniti izvorni impulsi. Jednu tako izdvojenu vrstu crkvenog namještaja predstavljaju ploče oltarne pregrade — pluteji, koji su izraziti primjer ranobizantske plastike.

Prilikom arheoloških istraživanja ranokršćanske crkve u Gatima pronađena su dvadeset dva ulomka pluteja. Razlomljeni dijelovi oltarnih ploča bili su razbacani po cijeloj površini crkvene građevine kao i izvan njenih perimetralnih zidova. Uglavnom su sačuvani rubni dijelovi pluteja obrađeni i profilirani s obje strane (18 ulomaka), te par ulomaka središnjeg polja (4 ulomka). Navedeni nalazi pružaju dovoljno elemenata za rekonstrukciju njihovog izgleda.

Na prednjoj strani pluteja pruža se široka ornamentalna traka koja uokviruje središnje polje na sve četiri strane. Tu se prepoznaje motiv klasičnog friza od nasuprot postavljenih biljnih ornamentata. Izvedeni u plitkom reljefu, jako stilizirani, izmjenjuju se vitice s listovima — cvjetovima. Pronađeno je najviše ulomaka upravo te rubne dekoracije.² Premda su na njima na prvi pogled izvedeni isti motivi, stilskom analizom se mogu uočiti izvjesne međusobne razlike, odnosno neznatne varijante ornamentata kao i načina izvedbe. Na osnovi tih opažanja dadu se razlučiti dijelovi tri pluteja, što se i predlaže u njihovoj rekonstrukciji.

Kod rubne dekoracije ta tri pluteja ponavljaju se isti osnovni motivi stiliziranih vitica sa zavnutim krajevima u obliku voluta iz kojih izrastaju rastvoreni cvjetovi. Varijante navedenih ornamentata odaju različite oltarne ploče.

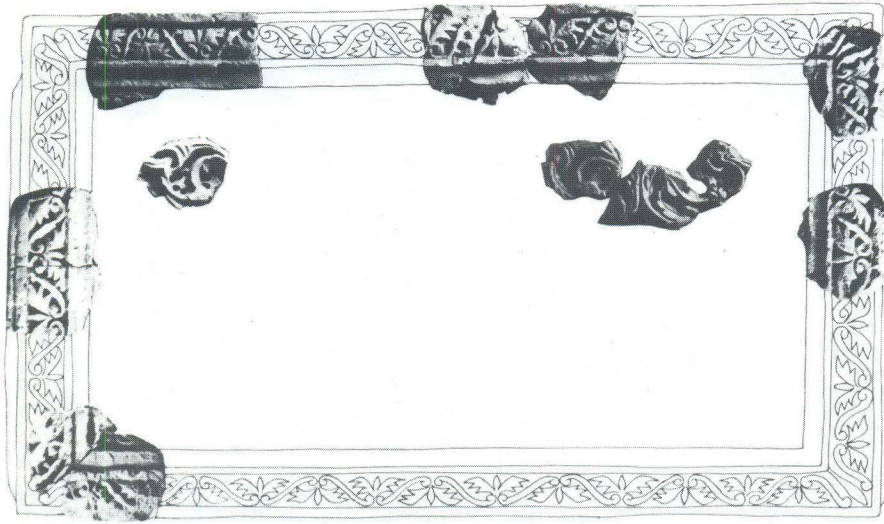
Na ukrasnoj traci prvog pluteja prikazane su jednostavne S oblikovane vitice, postavljene antitetički, koje se na krajevima izvijaju u volute. Njihovi slobodni međuprostori ispunjeni su cvjetovima nasuprot okrenutim. Cvjetovi se sastoje od središnjeg pupoljka između dva rastvorena lista oštih i isječenih završetaka. Pronađeno je deset ulomaka s takvim ukrasom koji bi pripadali prvom pluteju.³

Kod druge ploče oltarne pregrade rubna dekoracija pokazuje izvjesne varijante navedenih motiva. Vitice su preuzele dio ornamentike listova prvog pluteja te su napravljene na sličan način sa zasječenim i ostrim završecima. Između njih izmjenjuju se cvjetni ornamenta nasuprotno postavljeni u dva oblika. Isklesani su rastvoreni cvjetovi sa središnjim pupoljkom između dvije latice oštih završetaka i oni između četiri oblo oblikovana listića. Otkriveno je šest ulomaka ovog drugog pluteja.

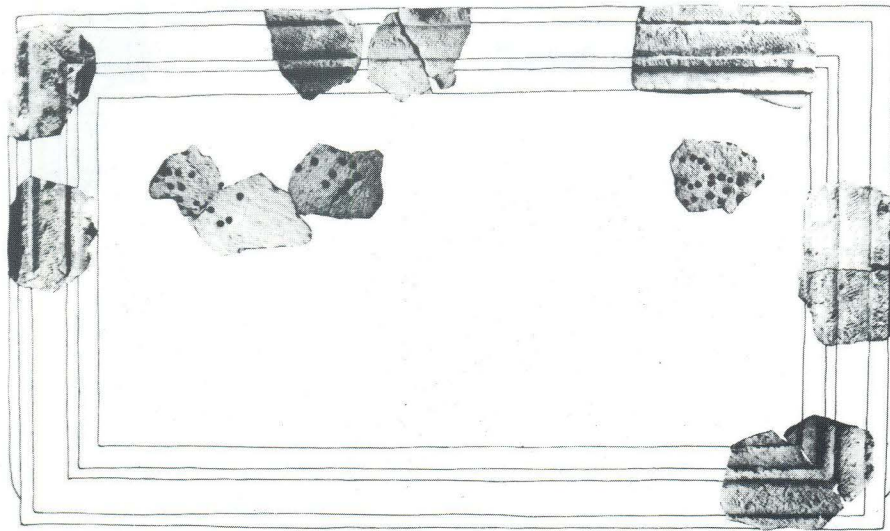
Bordura trećeg pluteja posjeduje istu varijantu motiva rubne dekoracije kao druga ploča, a razlikuje ih samo način izrade. Spiralno za-

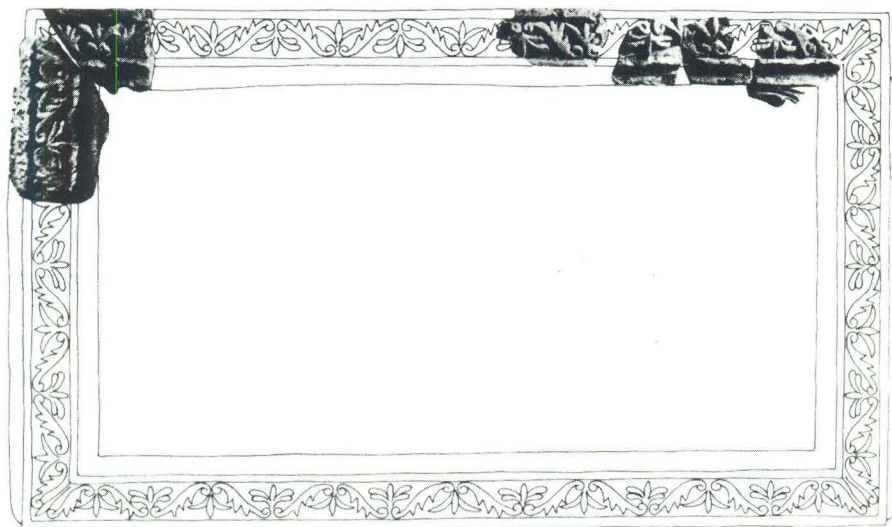
² Sačuvalo se najviše rubnih dijelova pluteja zbog njihove čvrstine i debljine koja iznosi 7 cm. Središnji dijelovi pluteja znatno su tanji, debljine 4 cm, i vrlo lomljivi s obzirom na način njihove izrade, osobito s obilnom upotrebom tehnike svrdla.

³ Kod rekonstrukcije pluteja predložene su dimenzije 133 × 80 cm, a zasnivaju se na podacima o veličini prostora prezbiterija i načinu pružanja oltarne pregrade koji su dobiveni prilikom arheoloških istraživanja. Također se obratilo pažnju i na cjelinu ornamentata rubne dekoracije. Crteže rekonstrukcijâ izradila je konzervator Vanja Kovačić.

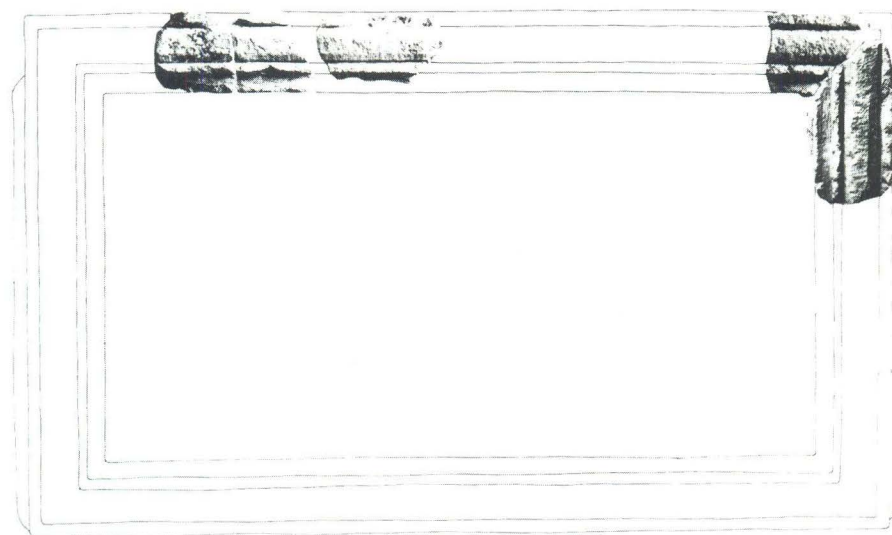

Gata, rekonstrukcija prvog pluteja sa biljnim bordurama i uloncima prepleta kornukopija i akantusovih vitica (prednja i stražnja strana)

Gata, rekonstrukcija biljnog friza rubne dekoracije drugog pluteja

vinuti završeci vitica — volute probušeni su svrdlom. Sačuvana su samo dva ulomka ove treće ploče oltarne pregrade.

U uglovima ove ornamentalne bordure izvedene su po dvije vitice, i to onog tipa koji se pojavljuje na pojedinim plutejima. Razdvaja ih stilizirani pupoljak cvijeta te se na taj način ističe odvajanje četiri okvirne trake ovog inače neprekidnog ornamenta. Višeslojna profilacija čini prelaz od ove rubne dekoracije prema središnjem polju, naglašavajući njegovu cjelinu.

Premda je pronađeno samo nekoliko ulomaka središnjeg dijela pluteja, može se naslutiti njegov izgled. Kod rekonstrukcije oni spadaju u kontekst prvog pluteja, s obzirom da tu raspolažemo s najvećim brojem rubnih ulomaka, iako su mogli pripadati bilo kojoj od tri navedene pregradne ploče.

Od četiri ulomka, tri se međusobno spajaju. Na osnovi elemenata koji su na njima prikazani, odnosno sačuvani može se uočiti da se radi o jedinstvenoj ornamentalnoj dekoraciji na cijeloj površini pluteja. Tu se prepoznaju poznati motivi rogova obilja ispunjeni cvijećem i voćem, sastavljeni u različitim prepletima.

Na izdvojenom ulomku izvija se kanelirana kornukopija iz koje se računaju dvije polukružne stabljike. Pri kraju potpuno sačuvane stabljike izvedena je u reljefu kruška. Svinuti oblik roga prati list akantusa, blago i mekano povijen. Uski prostor između kornukopije i lista akantusa ukrašen je gusto raspoređenim rupicama probijenim svrdlom, koje slijedi plastičnost ornamenta.

Na ostalim ulomcima predstavljeni su slični motivi. Iz svinute kornukopije izlaze mladice akantusovog lišća. Sačuvani list je razdijeljen po sredini, a rubovi mu se blago povijaju te djeluju kao da su u pokretu. Izvijenost roga obilja i akantusa koji iz njega izlazi prati opet stabljika i drugi list akantusa. Na kraju stabljike je plod, čija gornja površina je oštećena te nije moguće odrediti o kojem se voću radi. Svrdlom izvedene rupice prate ornamente, postižući bogatiji reljefni efekt. Središnji ulomak odaje simetrično raspoređene dvije volute akantusova lišća čiji su izrezi neznatno naglašeni. Između njih isprepliće se list bršljana. Spiralno izvijeni listovi akantusa nastavljaju se u kornukopije, što se može pratiti na slijedećem ulomku. Tu se sačuvao početak kaneliranog roga obilja koji izrasta iz akantusa. Razigranost ornamenta kroz nijanse plastičnosti pojačana je obilnom upotrebom tehnike svrdla. Izbušene rupice naglašavaju oblike biljnih motiva. Uočava se ponavljanje poznatih elemenata rogova obilja koji variraju u raznovrsnim prepletima akantusovog lišća.

U odnosu na bogatstvo ornamentike prednje strane gatačkih pluteja, njihova pozadina je izvedena sasvim jednostavno. Bordura koja uokviruje središnje polje sastoji se od višeslojne profilacije obrađene zubom. Površina glavnog polja potpuno je ravna i glatka. Jedini ukras predstavljaju rupice izvedene tehnikom svrdla. One su napravljene prema ornamentima prednje strane pluteja koje logično slijede, a na poleđini djeluju poput ažurirane skulpture gdje se biljni ornament potpuno preobrazio u arabesku.

Gatački pluteji, premda fragmentarno sačuvani, pokazuju sve odlike skulpture svoga vremena — široku florealnu borduru i ispunjava-

Gata, ulomci stiliziranih biljnih vitica ornamentalne bordure trećeg pluteja

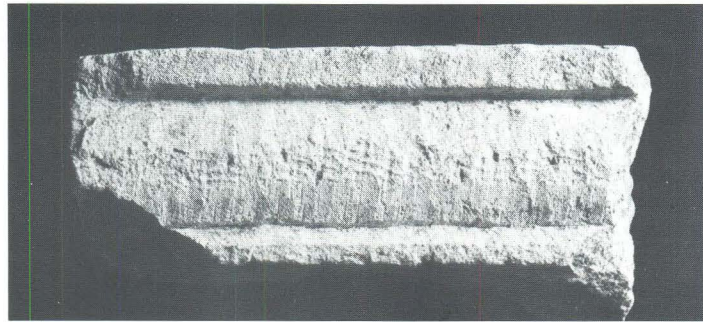
nje cijele površine glavnog polja jedinstvenom ornamentikom po principu »horror vacui«. Bogatstvo prepleta akantusovih vitica i kornukopija, naglašeno nijansama plastičnog izraza uz obilnu upotrebu tehnike svrdla, oдаaje kolorističku osjetljivost svojstvenu novom umjetničkom ukusu. Novo strujanje »proistočnog stila« kasnoanatičke skulpture koje se javlja pri kraju 5. i početkom 6. stoljeća, osobito je razrađeno za vladavine Justinijana. Postepeno dolazi do stvaranja i afirmiranja stila, u pravom smislu riječi bizantskog.⁴

Primjena tog novog umjetničkog duha dekoracije skulpture i visoka kvaliteta izvedbe gatačkih pluteja, izrađenih od domaćeg bijelog kamena vapnenca, oдаaje njegove indirektnе uzore. Najbliži primjeri su bizantski pluteji iz provincija istočnog dijela Carstva. Jedan takav mramorni plutej nalazi se uzidan na sjevernoj fasadi crkve sv. Marka u Veneciji. Bordure biljnih frizova, klasičnog tipa i nešto različite od naših pluteja, uokviruju glavno polje. Tu se iz grma akantusa izvijaju prepleti akantusovih vitica i kornukopija. Slično oblikovani spiralni ornamenti izvedeni su na gatačkim plutejima, te nam mogu pružiti ideju za rekonstrukciju njihovog izgleda. Izbor ornamentike, raskošnost njenih preple-

⁴ A. Riegl, *Industria artistica tardoromana*, Firenze 1981, 64—68, 77—218; A. Grabar, *Sculptures byzantines de Constantinople (IVe—Xe siècle)*, Paris 1963, 55—80.

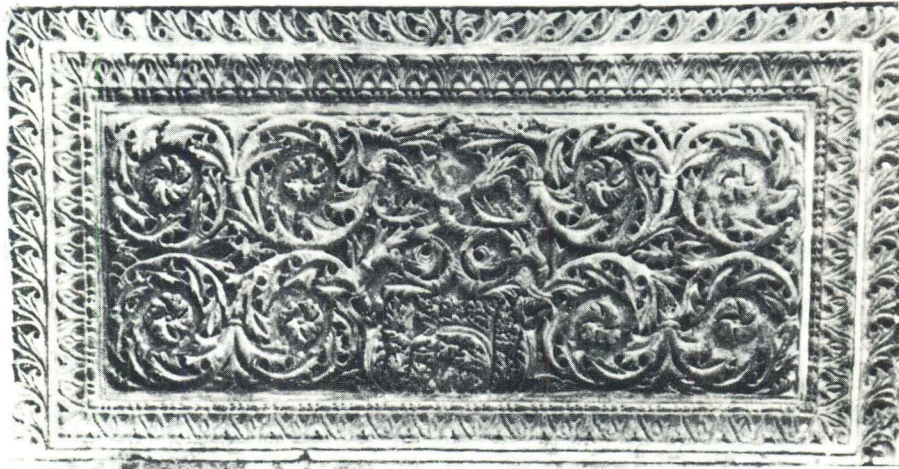
Gata, ulomci stiliziranih biljnih vitica ornamentalne bordure trećeg pluteja

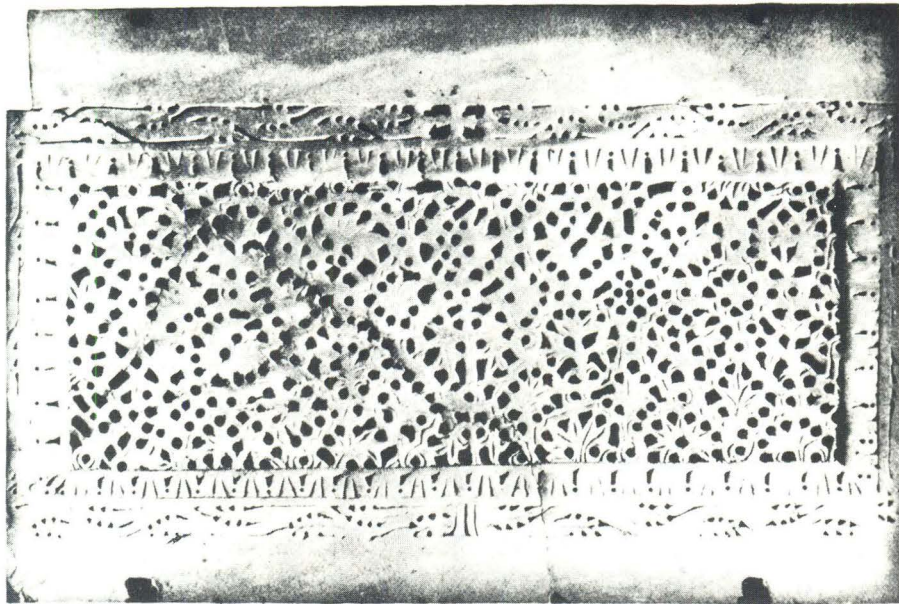
ta i način izrade uz primjenu tehnike svrdla suodređuje njegov stil i svrstavaju taj plutej potkraj 5. ili početkom 6. stoljeća u proizvod bizantskih radionica, solunskih ili bolje konstantinopolskih. Vrlo srodan način ukrašavanja središnjih polja oltarnih pregrada s biljnim prepletima poznat je u grčkim bazilikama. Plutej bazilike A u Nea Anhalos sadrži gustu mrežu prepleta stiliziranih cvjetova i križeva, ili onaj u Brauroniji gdje se unutar romboidnih polja, oblikovanih od stiliziranih vitica, izmjenjuju cvjetni i križni ornamenti. Sličnu dekoraciju prezbiterijalnog namještaja pokazuju ravenatski pluteji, poput onih iz bazilike Ursiane iz prve polovine 6. stoljeća ili crkve S. Vitale. Biljni frizovi obrubljuju njihove glavne površine. Na njima su prikazani ažurirani prepleti različitih florealnih ornamentata, većinom vrpčanih traka i listova akantusa među kojima se susreću i ptice. Način njihove izvedbe predstavlja, ne samo u tehničkom smislu, najveći domet kasnoantičke skulpture i umjetnosti.⁵

Na našem području direktne analogije gatačkih pluteja trebalo bi tražiti u prvom redu u Saloni. Nije u pitanju samo neznatna geografska

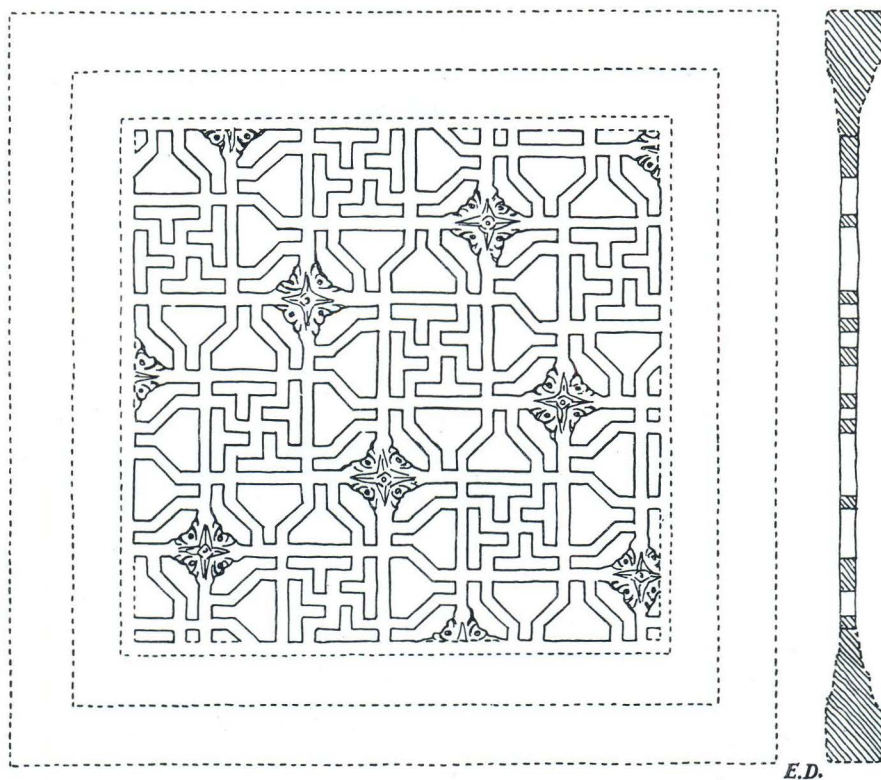
⁵ F. Zuliani, *I marmi di San Marco*, Venezia, 66, sl. 36, 37; Γ.Α. Σωτηρίων, *Αι χριστιανικαί θήβαι της Θεσσαλίας*, Αρχαιολογική Εφημερίς, Αθήνα 1929, 76-83, εικ. 93-98; Α.Ορλάνδου, *Ξυλοσέγος παλαιοχριστιανική βασιλική της μεσογειακής λεκάνης II*, Αθήνα 1954, 509-535, εικ. 482, 484; P. Angiolini Marti nelli, «Corpus» della scultura paleocristiana, bizantina ed altomedioevale di Ravenna I, Roma 1968, 72-76, sl. 120-133.

Venecija, plutej iz crkve sv. Marka sa prepletima akantusa i kornukopija

Ravenna, ažurirana biljna ornamentika na pluteju iz bazilike Ursiane

Salona, plutej iz ranokršćanske bazilike na Marusincu sa ornamentom meandra i akantusovih rozeta

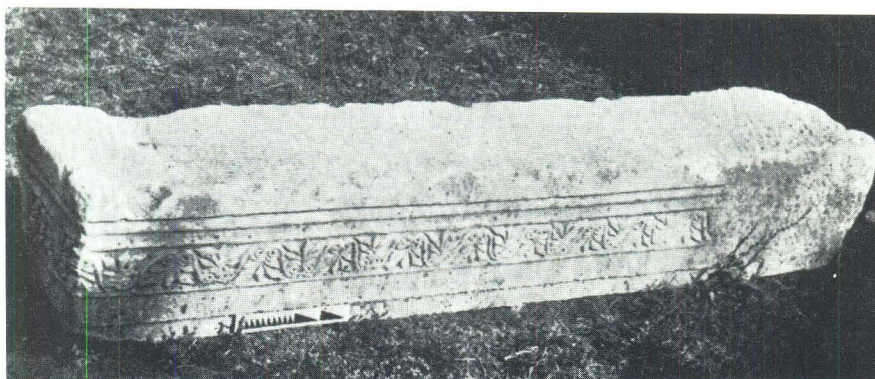
udaljenost kasnoantičkog naselja Gedate od glavnog grada i centra kulturnih zbivanja rimske provincije Dalmacije, koje je međusobno povezivao jedan poseban ogranak antičke ceste,⁶ već i visoka kvaliteta izrade gatačkih pluteja. Vjerojatno su proizašli iz neke salonitanske radionice, koje su mogle pratiti i ostvariti domete suvremenih umjetničkih strujanja u kamenoj plastici svog razdoblja.

Među dosad poznatim salonitanskim crkvenim namještajem sličnog umjetničkog stila mogu se izdvojiti pluteji ranokršćanske ceterijalne bazilike na Marusincu. U svojoj poznatoj studiji o tom kompleksu E. Dyggve donosi sliku rekonstrukcije četiri pregradne ploče. Na njima se izmjenjuju razni stilizirani, uglavnom geometrijski motivi. Među navedenim primjerima plutej na slici Abb. 42,2 pripada vjerojatno bliskom

; P. Angiolini Martinelli, »Corpus« della scultura paleocristiana, bizantina ed altomedioevale di Ravenna I, Roma 1968, 72—76, sl. 120—133.

⁶ Rav. Anon. Cosmographia, IV 16: »Oneo Netrate Petinitis Epitio Unione id est Musaro Gedate Spalathron Salona...« U navedenom pasusu kasnoantičkog itinerera donosi se dio obalne ceste koja je išla od Oneuma prema Saloni. Neposredno prije Salone nalazilo se raskršće ceste, odakle je jedan put nastavljao za Salonu, drugi prema Aspalathosu, dok je treći išao preko Mosora za Gedate. O tome usp. A. Mayer, Die Sprache der alten Illyrier II, Wien 1959, 236.

umjetničkom krugu.⁷ Središnji dio pluteja izveden je jedinstvenim ornamentom meandra s akantusovim rozetama. Cvjetovi akantusa ukrašeni su tehnikom svrdla. Poznati antički motivi meandra i akantusa izvedeni su u novom duhu — ažurirano te djeluju poput čipke. Crkveni namještaj drugih salonitanskih bazilika i brojnih ranokršćanskih građevina na području rimske provincije Dalmacije nije posjedovao sličan način ukrašavanja ploča oltarnih pregrada. Raskošniji primjerci oltarnih pregrada, odnosno njihovih pluteja bili su ponekad izvedeni u mramoru, no njihova dekoracija svodi se uglavnom na jednostavnu geometrijsku ornamentiku sa simboličnim prikazima. Uglavnom dominira prikazivanje simbola križa, koji se može kombinirati s geometrijskim i biljnim ukrasima.⁸

Salona, arhitrav ukrašen frizom stiliziranih biljnih vitica iz bazilike zapadno od »Porta Caesarea«

Prikaz raznovrsnih prepleta, kornukopija i akantusovog lišća na pregradnim pločama prezbiterija ranokršćanske crkve u Gatima imao je također određeni simbolički smisao. Motivi izobilja i bogatstva prirode izvedeni su na cijeloj površini. Jedinствена stilizirana ornamentika

⁷ E. Dyggve, R. Egger, *Der Altchristliche Friedhof Marusinac, Forschungen in Salona III*, Wien 1939, 38, Abb, 42,2.

⁸ Slično ornamentirane ploče oltarne pregrade s geometrijskom dekoracijom posjedovala je i ranokršćanska crkva na Kapljuču, usp. *Recherches à Salone I*, fig. 67—69, 71, 73, 75; E. Dyggve, *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951, 80—81, IV 32—34. Pitanje salonitanske skulpture ostaje otvoreno s obzirom na neophodnu reviziju pronađenog i objavljenog materijala koji potječe s prvih arheoloških istraživanja ovog izuzetno važnog kulturnog centra koja su izvršena početkom ovog stoljeća.

Među novijim nalazima treba istaknuti ploče oltarne pregrade ranokršćanskog kompleksa u Srimi čija cjelovitost nalaza ukrašenih geometrijskom ornamentikom pruža pravu sliku dekoracije pluteja tog razdoblja, usp. Z. Gunjača, Srima, kompleks kasnoantičke sakralne arhitekture, Šibenik 1985, katalog izložbe 156. Muzeja grada Šibenika.

Ostali nalazi ranokršćanske skulpture brojnih ranokršćanskih građevina su sporadično objavljeni kao i ostaci njihove arhitekture, te bez sistematizacije materijala nije moguće stvoriti konkretnije zaključke, usp. Ž. Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987, 107—112.

djeluje potpuno apstraktno. Taj detalj idilične slike prirode označava alegorijski prizor obilja rajskog vrta. Pojednostavnjeni simbolički znakovi obilja rajskih plodova, poput svojevrsnog slikovnog pisma, izražavaju kršćansku ideju. To je vrlo česta tema ukrašavanja prostora prezbitarija, bilo da je izvedena na kamenoj plastici crkvenog namještaja, kao na gatačkim plutejima, ili da ispunja podne površine u raznobojnim prepletima mozaičnih tapeta.⁹

Upravo taj alegorijski rajski prizor središnjeg polja uokviren je bordurom biljnih ornamenata. Što se tiče porijekla te rubne dekoracije gatačkih pluteja, ona vjerojatno vuče svoje porijeklo iz antičkih predložaka domaćih radionica. Gotovo identičan primjer stilizirane biljne vitice ukrašava dio antičkog arhitrava pronađenog, kako je to sumarno objavljeno, u bazilici zapadno od »Porta Caesarea« u Saloni.¹⁰ Tu je isklesan klasičan friz stiliziranih vitica S, oblika koje su postavljene anti-tetički. Njihovi međuprostori ispunjeni su naizmjenično okrenutim rastvorenim cvjetovima. Volute vitica su izbušene tehnikom svrdla, gotovo na isti način kao na ulomcima trećeg gatačkog pluteja. Očito je da su za bordure pluteja preuzeti motivi klasičnog friza, vrlo čestog ukrasa mnogih antičkih spomenika, osobito nadgrobni, gdje se raznovrsne vitice pružaju kontinuirano, ponekad naglašavajući oblike pojedinih ukrasnih polja ili predstavljajući jedini ukras poput ovog friza na arhitravu iz bazilike zapadno od »Porta Caesarea«. Izbor motiva ukrasne bordure gatačkih pluteja odaje primjer kontinuiteta klesarskih radionica. Ornamentalni predloži poznatih klasičnih motiva očito se nastavljaju upotrebljavati i na kasnoantičkim spomenicima. Međutim, upravo na salonitanskom crkvenom namještaju ne susrećemo takvu rubnu dekoraciju. Salonitanski su pluteji uglavnom uokvireni jednostavnom višeslojnom profilacijom.¹¹

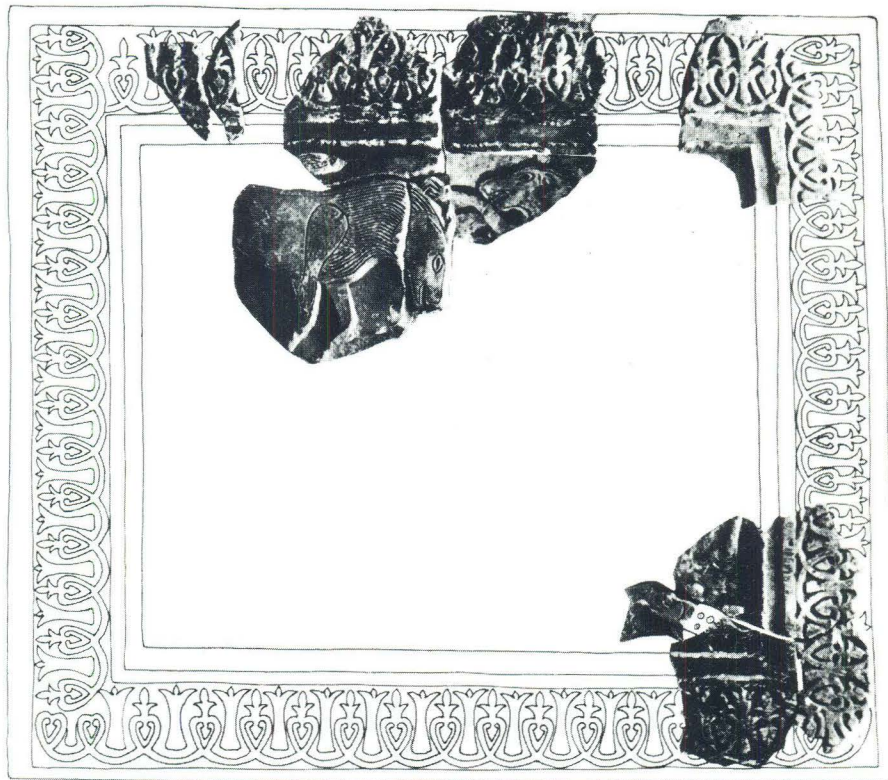
Slične florealne bordure, poput ranobizantskih uzora na ravenatskim ili konstantinopolskim plutejima, i vrlo srodne gatačkim, svojstvene su oltarnim pregradnim pločama unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije. Najbliži nalazi pronađeni su prilikom arheoloških istraživanja ranokršćanske crkve u Dikovači kod Imotskog. Objavljeni dijelovi skulpture pripadaju vjerojatno dijelovima dviju pregradnih ploča i izloženi su u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Imotskome. Poznat je plutej s prikazom Danijela među lavovima, čiju rekonstrukciju je napravio još E. Dyggve, dok su dijelovi druge ploče doneseni samo u ulomcima.¹² Premda su oba pluteja uokvirena stiliziranim biljnim ornamentima, donosim prijedlog rekonstrukcije druge pregradne ploče.

⁹ G. Cvetković-Tomašević, Ranovizantijski podni mozaici — Dardanija, Makedonija, Novi Epir, Beograd 1978, 4 i d.

¹⁰ E. Dyggve, History of Salonitan Christianity, Fig. II 20.

¹¹ Usp. Forschungen in Salona I, 13—44; II—III 27—52; Recherches à Salone I, 62—102.

¹² I. Tonković, Starokršćanska crkva pod gomilom »Dikovača« u Zmijavcima župe Podbablja Imotskoga, Bull. di arch. e storia dalmata XXII (1899), 211—218, Tab. X; I. Nikolajević, Figuralni reljefi iz Dikovače i Zenice, VAHD LXIII—LXIV (1961—1962), 181—191; Ista, Sculpture médiévale dans les régions centrales de la Yougoslavie, Balcanoslavica 5, Prilep 1976, 69—78, gdje autorica donosi Dyggveovu rekonstrukciju pluteja Danijela među lavovima, međutim, iznosi drugačije mišljenje o dataciji tih pregradnih ploča.

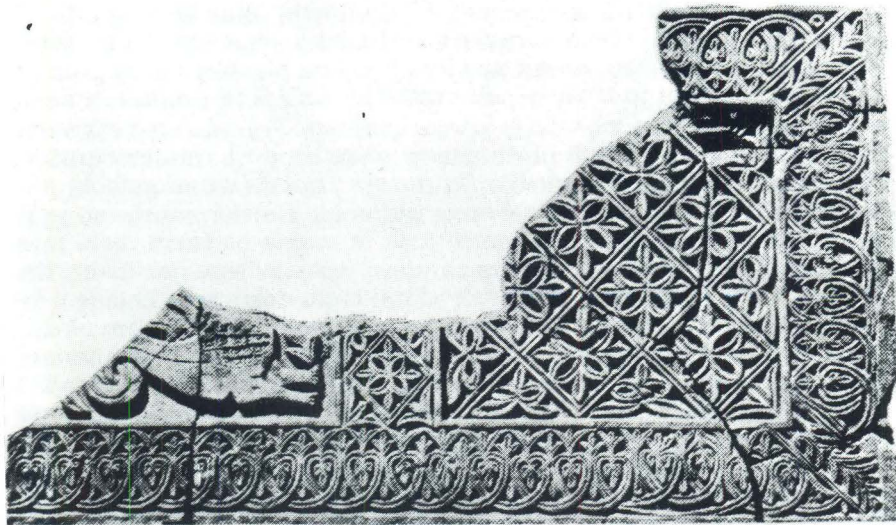

Dikovača, prijedlog rekonstrukcije pluteja s prikazom borbe životinja i biljnim ornamentima rubne dekoracije

Njena rubna dekoracija sličnija je ornamentici gatačkih pluteja, a izrađena je u obliku neprekidne trake stiliziranih rastvorenih cvjetova. Kontinuirani prepleti sroliko oblikovanih cvjetova izmjenjuju se s izduženim stabljikama, također trolisno rastvorenim na vrhovima. Glavno polje ukrašeno je figuralnim prikazom borbe životinja, dok se u donjem uglu sačuvao prikaz ribe.

Kamena plastika ranokršćanskog sakralnog kompleksa u Zenici posjedovala je sličan repertoar rubne dekoracije. Glavno polje pluteja s figuralnim prikazom borbe i lova — konjanika s kopljima i veprom u trku ili ploča s geometriziranim biljnim prepletima — rombovima s rozetama od ljiljana, uokvireni su bordurom neprekidne florealne ornamentike. Rastvorene trolisno oblikovane cvjetove povezuju sroliko oblikovane dvoprute vitice. Identične kontinuirane trake stiliziranih cvjetova pratile su i obrubljivale ploče oltarne pregrade ranokršćanske crkve u Dabravini i Brezi I.¹³

¹³ *Dj. Basler*, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, 70—71, sl. 45; 78—82, sl. 67—68; 126—134, sl. 140, 141.

Zenica, oltarne ploče sa prikazom borbe i lova uokvirene biljnim bordurama

Analizom različitih elemenata na plutejima oltarne pregrade ranokršćanske crkve u Gatima stvara se određena slika koja na izvjestan način izlazi iz konteksta dosad poznate kamene plastike našeg područja. U prvom je redu to izbor ornamentike alegorijskog prikaza, a način ukrašavanja i stil izvedbe vrlo je visoke kvalitete. Premda nisu otkriveni slični primjerci pregradnih ploča oltara među brojnim ranokršćanskim građevinarima rimske provincije Dalmacije, izgleda da su gatački pluteji nastali ipak u domaćoj klesarskoj radionici. Najvjerojatnije su proizašli iz neke salonitanske radionice koja je mogla ostvariti djelo tako visoke kvalitete i očito ispuniti sve zahtjeve ispostavljene narudžbe. Naručitelj je vjerojatno tražio točno određenu vrstu dekoracije koja je u sebi sadržavala nova umjetnička strujanja svojstvena rafiniranom ukusu, s naglašenom koloristikom toliko karakterističnom za Justinijanovu skulpturu. Stoga su najbliži uzori upravo ranobizantski pluteji s kraja 5. i početka 6. stoljeća iz orijentalnih radionica. To se posebno odražava u jedinstvenoj i raskošnoj ornamentici stiliziranih prepleta kornukopija i akantusovih vitica. Izvanredan osjećaj za ritam svjetla i sjene istaknut je upotrebom tehnike svrdla. Prodor svjetlosti pojačavao je koloristički efekt razigrane ornamentike. Ukrasni dio pluteja u pravom smislu riječi predstavljao je izraziti primjer ranobizantske plastike napravljen po uzoru na poznate predloške orijentalnih radionica.¹⁴

Osim materijala, domaćeg vapnenca, iz kojeg su izrađeni gatački pluteji, još jedan element govori u prilog njihovog salonitanskog porijekla. Radi se o rubnoj dekoraciji biljne ornamentike, izvedenoj poput klasičnog friza poznatih antičkih predložaka. Upravo takve bordure, koje su morale proizaći iz salonitanskih radionica, nisu poznate na crkvenom namještaju salonitanskih bazilika. Njihovi pluteji uokvireni su vrlo jednostavnom višeslojnom profilacijom. Međutim, odraz takvog načina dekoracije u obliku traka klasičnog friza na kasnoantičkoj kamenoj plastici, susreće se u uređenjima prezbiterija sakralnih objekata u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije. Premda ta ranokršćanska skulptura pokazuje izvjesne svoje specifičnosti — izvođenje ornamentike osebnog alegorijskih prikaza u vrlo plitkom reljefu, što je vjerojatno odlika posebnog umjetničkog kruga,¹⁵ ona je preuzela sistem bordura stiliziranih biljnih motiva, podredivši ih svojoj kulturnoj tradiciji. Bilo da su ti cvjetni ornamentik predstavljalik direktan kontinuitet domaće tradicije ranijih uzoraka ili su nastali pod novim umjetničkim impulsima, većina ranokršćanskih pluteja uokvirena je upravo takvom vrstom ornamentike.

¹⁴ U svojoj teoriji o adriobizantinizmu E. Dyggve ukazuje na identičnost dekoracije i inventar salonitanskih bazilika koje su istog stila poput onih u Raveni, smatrajući ta dva grada za kulturne fokuse Jadrana, usp. *E. Dyggve, History of Salonitan Christianity*, 3, 31, 81.

¹⁵ Različitosti repertoara simboličnih prikaza, odnosno stila njihova ukrašavanja i samog načina izvedbe crkvenog namještaja unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije prema izrazito klasičnim oblicima ranokršćanske skulpture salonitanskog umjetničkog kruga, posebno se ističe u njihovim graničnim

Pluteji ranokršćanske crkve u Gatima nastali su vjerojatno u saloni-
nitanskoj klesarskoj radionici, koja je mogla udovoljiti određenoj narud-
žbi i opremiti pregradnim pločama prezbiterij jedne centralne građevi-
ne, isto tako specifičnog oblika, sagrađene po principima ranobizan-
tskog graditeljstva. Upravo blizina glavnog grada i metropole provincije
Dalmacije omogućila je nastanak tako izuzetnog ranokršćanskog kom-
pleksa koji je mogao biti opremljen i osebujnom kamenom plastikom.

područjima, kao napr. Cetinskoj krajini, gdje se javljaju primjerci oba tipa ra-
nokršćanske skulpture, usp. *J. Jeličić*, Tragovi ranokršćanske arhitekture od
izvora do ušća rijeke Cetine, »Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Tu-
raka«, Split 1984, 169—180. Na tom prostoru dolazilo je do suprotstavljanja
dvaju stilskih pravaca, što je vjerojatno posljedica različitih kulturnih tradici-
ja, a možda i različitog sastava stanovništva. Daljnja istraživanja trebala bi
pojasniti ovaj kulturni fenomen, koji su neki autori pokušali riješiti različitim
razdobljima njihova nastanka, usp. *I. Nikolajević*, Sculpture médiévale dans
les régions centrales de la Yougoslavie, 69—78.

PLUTEI FROM THE EARLY CHRISTIAN CHURCH AT GATA NEAR OMIŠ

Jasna Jeličić Radonić

Among various stone sculpture from the early Christian church at Gata near Omiš the author has chosen and analyzed a part of the church interior decoration — the slabs of the altar screen. During archaeological researches twenty two fragments of plutei were discovered, mostly border pieces. The stylistic analysis revealed three plutei, which was also suggested in their reconstruction. Although only fragmentarily preserved the plutei from Gata have all the sculptural characteristics of this period — wide floral border and the whole main panel showing unique ornaments rendered in *horror vacui*. Rich achanthus scrolls and cornucopias are plastically executed and emphasized by elaborate use of the drill technique thus revealing coloristic effects of new artistic taste. New tendencies of »eastern« style in late antique sculpture that appeared in the late 5th and early 6th centuries were especially in vogue during Justinian's rule.

Owing to the superior quality of its ornaments, style of decoration and fine execution, the Gata plutei rank among the best pieces of the late antique sculpture in the Roman province of Dalmatia. Although not one similar altar screen was found in numerous early Christian churches on Dalmatian territory, the author assumes that the Gata plutei must have been made in a local workshop, most likely the Salonitan one which was able to meet the requirements of the commission, and to produce a work of such a high quality. Their indirect model, that is, the closest parallels could be seen on the early Byzantine plutei from the late 5th and early 6th centuries made in Oriental workshops such as the plutei built into St. Mark's church in Venice, then the plutei from the basilica A in Nea Anchialos and from the basilica Ursiana in Ravenna.

Their Salonitan origin is suggested not only by the material, local lime stone, but also by the border floral decoration, executed in the form of classical frieze in the very well-known ancient way. Such borders, however, were not utilized on the church interior of Salonitan basilicas, but only on plutei in the early Christian churches in the Dalmatian hinterland (Dikovača, Zenica, Dubravina, Breza I).

The plutei from Gata must have been executed in a Salonitan workshop which was able to produce such high quality reliefs ranking among the highest sculptural achievements of that period. It was the vicinity of Salona, the capital and metropolis of the Roman province of Dalmatia, that enabled the appearance of a centrally planned church of double shell type at Gata. It was constructed according to the principles of early Byzantine architecture with the presbitery furnished with fine decorations belonging to the patterns of early Byzantine sculpture.